

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Kokia Lietuvos valstybės buvimo prasmė?

2014-01-10

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Publicistika

AUTORIUS: Andrius Martinkus

DATA: 2014-01

Deja, einant į pabaigą dvidešimt tretiesiems atkurtos Lietuvos valstybės egzistavimo metams, šis klausimas skamba daug aktualiau, negu jis skambėtų 1989–1991 m. Tuomet atsakymas į jį – bent jau didžiajai daliai tų, kurie stovėjo „Baltijos kelyje“ ir Sausio 13-ąją gynė savo valstybę – buvo aiškus. Tačiau anaiptol ne visi vadinamuosiuose „demokratinuose“ ir „laisvuose“ Vakaruose buvo tuo atsakymu sužavėti. Liūdna dabartinė Lietuvos valstybės padėtis ir tai, kad didžioji politinio bei nemaža intelektualinio šalies elito dalis, regis, visai tokia padėtimi patenkinta, liudija, kad tuo atsakymu ne visi buvo sužavėti ir pačioje Lietuvoje.

Rūtos Junutytės instaliacijos „Somnambulas letargiškai“ fragmentas. gyčio norvilo nuotrauka

Išsivadavimo siekusios tautos ir daugelio Vakarų atstovų lūkesčių netapatumą gerai perteikia Kovo 11-osios akto signataro Bronislovo Kuzmicko žodžiai: „Demokratiją jūs galite atkurti ir būdami Sąjungos sudėtyje“, – patarinėjo ne vienas Vakarų politikas, parodydamas, kad nelabai supranta, kas iš tikrųjų vyksta, o į nepriklausomybės atkūrimą žiūri kaip į nepageidautiną separatizmą. Tikrasis nepriklausomybės atkūrimo motyvas buvo siekis išsivaduoti tautine prasme, suvokiant, kad nepriklausomas valstybingumas yra nepamainoma tautos normalios egzistencijos sąlyga, vienintelis kelias, gelbstintis tautai nuo išstipimo rusiškoje sovietinėje masėje.“* Po metų (2004) Lietuva įstos į Europos Sąjungą. O dešimtųjų buvimo toje Sąjungoje metinių išvakarėse šio teksto autorius klaus: „Kaip atsitiko, kad toje kitoje Sąjungoje lietuvių tautos „išstipimas“ – nebe „rusiškoje sovietinėje“, bet kitoje „masėje“ – vyksta su daug didesniu pagreičiu, negu Sąjungoje, nuo išstojimo iš kurios lietuvius bandė atkalbėti Kuzmicko minimi Vakarų politikai?“ Šiandien iš naujo keltinas prieš dešimtmetį signataro keltas klausimas: „Kaip apibūdinti dabartį?“ Priešingai tiems, kurie – geros arba piktos valios vedami – tvirtina, jog lyginti ES ir SSRS yra neteisinga ir nedora, rašantis šias eilutes įsitikinęs, kad *nedora yra nematyti* ES (dabartiniu jos pavidalu – vis labiau „federacija“ virstančios) ir SSRS panašumų. Taip pat nedora, kaip ir komunizmo naudai atsisakyti lyginti komunizmo ir nacionalsocializmo nusikaltimus.

Taigi su klausimu, „kaip apibūdinti dabartį“, keltini ir kiti du – „kaip apibūdinti Europos Sąjungą“ ir „kaip apibūdinti dabartinę Lietuvos valstybę“.

Lietuvos valstybė buvo atkurta kaip *nacionalinė, tautinė valstybė*. „Trys sesės iš miego kyla jau apginti savo garbės“, – buvo dainuojama apie bundančias lietuvių, latvių ir estų tautas. Formaliai Lietuva ir yra *nacionalinė* valstybė. Antrasis Konstitucijos straipsnis teigia: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.“ Tačiau politinio Lietuvos valstybės elito požiūris į jau įvykusiame referendume (dėl branduolinės elektrinės) pareikštą tautos valią, jo požiūris į galbūt dar įvyksiantį referendumą (dėl žemės pardavimo užsieniečiams) – kaip ir apskritai drakoniškas 300 000 referendumui surengti reikalingų piliečių parašų reikalavimas – liudija, koks susvetimėjęs yra šio „elito“ santykis su „tauta“. Tai nėra tikrai nacionalinei valstybei būdingas santykis. Tačiau dar labiau nenacionalinį antrosios Lietuvos respublikos charakterį iliustruoja jos palyginimas su pirmąja (1918–1940) Lietuvos respublika, kuri, nepaisant autoritarinio Antano Smetonos valdymo laikotarpio, buvo tikra prasme nacionalinė valstybė. Tik visiškai nacionaline prasme *degeneratas* („Tarptautinių žodžių žodynas“ pateikia tokius lietuviškus šio termino vertimo variantus: „išsigimėlis“, „išvisėlis“, „išvisa“) gali abejingai priimti ir šaltakraujiškai racionalizuoti faktą, kad, priešingai nei pirmojoje Lietuvos respublikoje (kurioje gyventojų skaičius išaugo nuo maždaug 2,6 milijonų iki 3 milijonų), antrojoje Lietuvos respublikoje gyventojų skaičius sumažėjo nuo 3,7 milijonų iki mažiau nei 3 milijonų. Apie valstybės požiūrį į mokytojo profesiją pirmojoje ir antrojoje respublikose patylėsime. Pateiksime tik vieną faktą iš technikos srities. Kaip ir šiandien, pirmosios Lietuvos respublikos laikais valstybės visavertiškumą, be viso kito, liudijo ir karo aviacijos būklė. 1940 m. Lietuvos kariuomenė turėjo 120 lėktuvų. Beveik pusė jų – Lietuvoje (toje „nuo žagrės“ savo valstybę pradėjusių kurti valstiečių šalyje) *lietuvių* darbininkų pagaminti *lietuvio* Antano Gustaičio sukonstruoti ANBO. Dabartinės Lietuvos oro erdvę saugo 4 NATO „partnerių“ naikintuvai. Dabartinė Lietuva pradėjo tikrai ne nuo žagrės. Iš pirmo žvilgsnio jos – išsilavinusios, industrinės-agrarinės, su Vilniumi ir Klaipėda – startinės pozicijos buvo daug geresnės. Koks ryšys tarp demografijos ir karo aviacijos? Ogi paprastas. Lietuvos piliečiai važiuoja dirbti ir mokėti mokesčius į šalis, gaminančias arba įstengiančias įpirkti šiuolaikinius naikintuvus. Už tai, kad lietuviai prisideda prie tų šalių gerovės kūrimo, nykstanti Lietuva gauna „oro policijos“ apsaugą. Ar politinis Lietuvos elitas rausta iš gėdos? Ogi priešingai! Jis giriasi išsivaikščiojančiai ir tirpstančiai tautai, kad pavyko iškaulyti „oro policijos“ misijos pratęsimą. Ar taip gali elgtis *nacionalinės* valstybės elitas? Aišku, ne. Bet jei dabartinė Lietuva nėra nacionalinė valstybė, tuomet *kokia* tai valstybė? Kaip mes atsidūrėme šioje apgailėtinoje padėtyje?

Būtina suprasti, kad dabartinė Lietuvos valstybė nėra nacionalinė. Tai yra tokia, kurios tikslas yra tautos gerovė ir nacionalinės kultūros puoselėjimas. Tai būtina suprasti tam, kad būtų išvengta dabar dažnų nesusipratimų, kai iš šios valstybės valdžios tikimasi veiklos, kurios būtų galima tikėtis, *jei tai būtų* nacionalinės valstybės valdžia. Pavyzdžiui, skundžiamasi, kad šioje kvazinacionalinėje valstybėje kultūros darbuotojai vos suduria galą su galu, o kultūros ministro portfelis mažiausiai domina rinkimus laimėjusias partijas. Bet taip ir *turi būti* valstybėje, kuri tik formaliai yra nacionalinė! Jei vieną gražią dieną atsitiktų stebuklas ir šios valstybės valdžiai pradėtų rūpėti kultūra, tai reikštų, kad pasikeitė šios valstybės santvarka, ir ji staiga virto nacionaline valstybe. Bet tie, kurie nėra nusiteikę laukti tokio stebuklo, turi įsisąmoninti, jog

vienintelis būdas Lietuvos valstybę vėl paversti nacionaline valstybe yra *atsikovoti savo valstybę* iš ją užgrobusio ir Tautos – pagal Konstituciją, suvereno – teises uzurpavusio jos dabartinio oligarchinio politinio (ir ideologiškai jį aptarnaujančio intelektualinio) „elito“. Tai ir bandoma padaryti, be viso kito, jau minėtais referendumais. Kol kas, deja, ne itin sėkmingai. Tačiau jau vien tų referendumų neapykanta ir baimė akivaizdžiai liudija, kad Lietuvos valstybės politinis „elitas“ nėra *nacionalinės* valstybės politinis elitas.

Dažnai sakoma (tokias kalbas ypač mėgsta Lietuvos oligarchinės valstybės „elitas“ ir jį aptarnaujantys „dvaro intelektualai“), kad didžioji dalis Lietuvos bėdų kyla dėl „nebrandžios“ mūsų šalies demokratijos, sovietinės praeities, žodžiu, dėl to, kad mūsų šalis daugeliu atžvilgių yra „atsilikusi“ nuo „pažangiųjų“ Vakarų. Tai yra klasikinis pavyzdys, kai pusės tiesos sakymas yra melavimas. Nes nepasakomas svarbiausias dalykas. Nepasakoma, kad Lietuva kartu su dauguma kitų nuo komunizmo išsivadavusių šalių tapo pačių *pažangiausių* Vakarų idėjų nuosekliausio ir radikaliausio įgyvendinimo vieta. Tokie reiškiniai kaip apverktina kultūros būklė ir didžiulė socialinė atskirtis yra ne Lietuvos atsilikimo, bet – priešingai – jos *pažangos* įrodymas. O išplėtotas viešasis sektorius ir didesnis socialinis teisingumas „brandžiosios demokratijos“ šalyse yra ne jų pažangos, bet – priešingai – jų *atsilikimo* ir *vėlavimopožymiai*. (Ypač „reakcingos“ yra tokios šalys, kaip, pavyzdžiui, Švedija, apie kurios socialinį „modelį“ kadaise naiviai svajojo daugelis lietuvių.) Didesnė ekonominė Vakarų visuomenių gerovė ir didesnis jų socialinis teisingumas yra, aišku, ne tiek „demokratijos brandos“, kiek, pirma, buvusių kolonijų išnaudojimo rezultatas ir, antra, padarinys to, kad pokomunistinės šalys tarsis viesulas nusiaubęs *neoliberalizmas* Vakaruose buvo priverstas įveikinti tokius „pažangos stabdžius“, kaip, pavyzdžiui, „gerovės valstybė“ ir stiprios dirbančiųjų profesinės sąjungos. Pokomunistinėse šalyse tokių „pažangos stabdžių“ nebuvo – komunistų valdomoje „gerovės valstybėje“ realizuota (labai netobulai) socialinio teisingumo idėja ir formalios profesinės sąjungos buvo komunizmo sukompromituotos ir neoliberalizmo ideologų susietos su „totalitarine“ praeitimi. Na, o pats neoliberalizmas – beje, beveik niekada (bent jau Lietuvoje) viešai neįvardijęs savęs „neoliberalizmu“ – agresyviai ir begėdiškai save tapatino su „laisve“, o socialinį neteisingumą ir kaip ant mielių augančią socialinę atskirtį demagogiškai teisino kaip esą, neišvengiamą „laisvės kainą“. Žmonėms buvo sakoma, kad jie yra „atsilikę“ ir per „pereinamąjį laikotarpį“ turi pasivyti „pažangius“ Vakarus. O iš tikrųjų pokomunistinių kraštų gyventojai ėjo globalios *neoliberalios revoliucijos* avangarde. Sekdami tautai pasakas apie „pereinamąjį laikotarpį“ (sprendžiant iš dabartinių tendencijų, jis gali pasibaigti tada, kai lietuvių tauta apskritai išnyks), buvę komunistai (dabartiniai socialdemokratai) ir nemaža dalis „Sąjūdžio“ vadų (iš kurių branduolio išaugo dabartinė TS-LKD) puolė apiplėšinėti savo tautą. „Privatizacija, privatizacija, privatizacija“, – toks buvo „trigubos P“ receptas, kurį pokomunistiniams kraštams parašė vienas neoliberalizmo šulų Miltonas Friedmanas. Tauta tai pavadino „prichvatizacija“.

Pats terminas „neoliberalizmas“ nurodo į tam tikrą laisvės sampratą, kurią privalo saugoti ir puoselėti *neoliberali valstybė*. Dabartinė Lietuvos valstybė yra ne nacionalinė, o būtent *neoliberali valstybė*. Šio tipo valstybės paskirtis yra ne tautos gerovė ir nacionalinės kultūros puoselėjimas, o *globalios neoliberalios tvarkos (neoliberalizmo praktikos) palaikymas savo sienų apibrėžtoje teritorijoje ir neoliberalizmo ideologijos (teorijos) diegimas į savo piliečių sąmonę*. Radikalų

nacionalinės ir neoliberalios valstybės puoselėjamų laisvės sampratų skirtingumą galima parodyti remiantis populiaria Atgimimo laikotarpio daina „Laisvė“ (žodžiai – Justino Marcinkevičiaus). „Tai uždaryk mane, Tėvyne, savyje, kaip giesmę gerklėje mirtis uždaro“, – dainavo Eurika Masytė. Tai – nacionalinės valstybės, tokios, kokios siekė atgimusi tauta, puoselėjama laisvė. „Ne už tokią Lietuvą kovojome“, – šiame skunde slypi nusivylimas ne kiekybe, bet *kokybe*. Dabartinė Lietuva yra visiškai kitokio tipo šalis, negu ta, kurio buvo siekiama „Dainuojančios revoliucijos“ metu. „Tai pavaryk mane, Tėvyne, nuo savęs...“, – tokia yra neoliberalios Lietuvos valstybės puoselėjama laisvė, pasak Andriaus Kubiliaus, „laisvė emigruoti“.

Atsakymas į šio straipsnio pradžioje iškeltus tris klausimus skamba taip: *Dabartinė Lietuvos valstybė yra neoliberali valstybė globalioje neoliberalioje dabartyje ir šios dabarties priešakyje einančioje Europos Sąjungoje*. Nurodydamas į kitus savo tekstus („Ar sulauks Lietuva savo Boriso Jelcino?“, *Šiaurės Atėnai*, 2013, Nr. 47 (1161), „Neoliberali Lietuvos valstybė“, *Respublika*, 2013, Nr. 293 (7144), Nr. 296 (7147), šioje vietoje apsiribosiu įvardydamas neoliberalios *utopijos* – agresyvaus ideologinio žmogaus prigimtį žalojančio projekto, pakeitusio komunistinę utopiją – esmę. Po nacionalinės valstybės vėliava tariamai išsivadavusi lietuvių tauta jau dvidešimt trejus metus yra išnaudojama neoliberalios Lietuvos valstybės, kurios oligarchinė struktūra – būdama vis labiau integruojama į neoimperinį ES kvazipolitinį darinį – kartu su kitomis neoliberalių dabarties valstybių oligarchinėmis struktūromis yra pajungta transnacionalinės finansinės oligarchijos bei to, ką Johnas Perkinsas savo knygoje „Ekonomikos smogiko išpažintis“ pavadino „korporatokratija“, interesams aptarnauti. (Istorija su „Chevron“ atėjimu yra vienas iš nedaugelio sėkmingo pasipriešinimo „korporatokratijai“ pavyzdžių.) Taigi neoliberalios utopijos idealas yra *totalus pasaulio ir žmogaus būtis – taip pat ir „vidinio“ žmogaus pasaulio, žmogaus „sielos“ – ištirpdymas absoliučiai išlaisvintuose rinkos santykiuose*. (Dėl to neoliberalizmas kartais vadinamas „rinkos fundamentalizmu“.) Rinka ir jos laisvė yra neoliberalizmo *sacrum*, o bet kokios būtybės arba reiškinių egzistavimas yra legitimus tik tiek, kiek jis yra komunijoje su tuo *sacrum*. Tobulame neoliberalios (kaip ir marksistinės-komunistinės) utopijos išsipildyme religijos, tautos, valstybės turi apskritai išnykti, o pakeliui į šį tikslą – tapti vis labiau nereikšmingomis. Viskas turi būti perkama ir parduodama: žemė, tėvynė, pilietybė, žmogaus organai, tėvai, vaikai, sąžinė, įsitikinimai, tapatybės, žinios, svajonės, meilė, išipareigojimai... Tai utopija, kuri, būdama neįgyvendinama, kaip ir komunistinė utopija, bjauroja ir ardo žmonių gyvenimus bei tarpžmogiškus santykius. Popiežius Pranciškus savo programiniame dokumente „Evangelii gaudium“ „nežabotą kapitalizmą“ – o tai ir yra po komunizmo žlugimo Lietuvą pavergęs neoliberalizmas – pavadino „tironija“. Neoliberali Lietuvos valstybė – kaip ir (didesniu arba mažesniu mastu) kitos neoliberalios dabarties valstybės – yra šios pasaulinės palūkininkų tironijos interesus aptarnaujantis instrumentas.

Ar galima būti neoliberalios valstybės *patriotu*? Aišku, ne. Negalima būti patriotu kvazipolitinio darinio, kurio egzistavimo tikslas ir prasmė yra kapitalo (po Žemės rutulį palūkininkų varinėjamų pinigų srautų) ir biomasės (neoliberaliu žargonu ji vadinama „žmogiškaisiais ištekliais“) judėjimo „laisvės“ užtikrinimas. („Laisvas prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimas“, – taip skamba pilnas oficialus šio proceso pavadinimas.) Neoliberali valstybė patriotizmo nė neskatina. Atgimimo metu buvo kalbama apie „tautinę mokyklą“. Keli pirmieji „nepriklausomybės“ metai palaidojo „tautinės

mokyklos" koncepciją. Neoliberalios Lietuvos valstybės ideologai entuziastingai puola „dekonstruoti“ 1918–1940 m. nacionalinės Lietuvos valstybės palikimą. Tyčiojamasi iš Adolfo Šapokos „Lietuvos istorijos“. Menkinamas 1918 m. atsikūrusios Lietuvos valstybės „filologinis projektas“. Joną Basanavičių „psichiniu lignoniu“, o Vincą Kudirką – „nevykėliu“ pavadinęs asmuo tampa neoliberalios valstybės prezidento patarėju. „Antanas Maceina – doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje“, – tarytum pats nebūtų „doktrininis“ vieną iškiliausių lietuvių mąstytojų triuškina bene aktyviausiai viešojoje erdvėje besireiškiantis neoliberalios valstybės filosofas. Iš karto po sovietinės okupacijos pabaigos Lietuvos viešąją erdvę užliejęs purvo ir *irchamizmo* srautas (visokios „humoro“ laidos ir pan.) dvasiškai jautrių žmonių dažnai suvokiamas kaip kažkokia anomalija, kaip kažkas, ko „normaliomis“ aplinkybėmis neturėtų būti. Tačiau neoliberalios utopijos užvaldytoje valstybėje kaip tik taip ir *turi būti*. Su pilvu ir tuo, kas žemiau pilvo, susieti dalykai visais laikais buvo labai pelningi. O ypač pelningi jie yra neoliberalios utopijos sąlygomis. Arba kodėl sovietmečiu homoseksualius asmenis persekioję komunistai neoliberalioje Lietuvos valstybėje tapo jų „teisių“ karštais gynėjais? Ogi pinigai dabar ateina ne iš Maskvos, o iš Briuselio. Jei jų srautas pradėtų tekėti iš Er Rijado, buvę ateistai-komunistai, ko gero, taptų tikratikiais musulmonais ir vėl pradėtų varžyti homoseksualių asmenų „teises“. Tačiau kol pinigai ateina iš Briuselio, reikia dalyvauti „projektuose“, imti pinigus iš ES „fondų“ ir rašyti mokslinius straipsnius apie tai, kad yra ne dvi, o kelios lytys, daug „šeimų modelių“, ir apskritai esama nepaprastai didelės „gyvenimo būdų“ įvairovės. Aišku, tarp visų tų kovotojų už „mažumų“ teises yra ir tokių, kurie dirba, taip sakant, „iš idėjos“, – kaip sovietmečiu buvo „idėjinų“ komunistų. Tačiau dauguma – kaip ir sovietmečiu – tėra tiesiog *parsidavėliai*. Ir tik nereikia įsižeisti! Parsidavėliškumas yra oficialiai neoliberalizmo skatinama laikysena. Juk ar netenka girdėti, kaip vadinamieji „ekonomikos ekspertai“ kalba apie tai, jog reikia nuolat siekti *parduoti save* „darbo rinkoje“.

Negalima būti neoliberalios valstybės patriotu. Negalima būti patriotu valstybės, kuri yra ne „tautos namai“, o nutautintos ir savo „tapatybėse“ pasiklydusios, paskui pinigų srautus judančios biomasės „pereinamasis kiemas“. Ir tai ne šio teksto autoriaus svaičiojimai. Tai neoliberalios tikrovės faktas, regimas visuose tuose Lietuvą palikusiuose jos piliečiuose, kurie sako, jog nemyli arba net nekenčia savo tėvynės, niekada į ją nebesugrįš ir padarys viską, kad tik jų vaikai greičiau pamirštų Lietuvos vardą. Aišku, tokie asmenys negali būti ir juos priėmusių šalių patriotais. Tai – neoliberalizmo aukos, *mankurtai*, tikrąja prasme „žmogiškieji ištekliai“. Jeigu neoliberalizmui nėra alternatyvos, mylėti neoliberalią valstybę galima tik per *nesusipratimą*. Mylėti neoliberalią valstybę galima tik klaidingai manant, kad ji yra *nacionalinė* valstybė. Tokių žmonių nesusipratimu naudojasi kai kurie neoliberalios oligarchijos politikai. Klasikinis pavyzdys – Lietuvos konservatoriai (TS-LKD), išnaudojantys patriotinius Lietuvos žmonių jausmus. Tačiau jei neoliberalizmas nėra neatšaukiama žmonijos lemtis, jei įmanoma jo alternatyva, galima mylėti neoliberalizmo – kaip prieš tai komunizmo – pavergtą tėvynę ir siekti savo valstybės išvadavimo. Einant šiuo keliu būtina atsikratyti iliuzijų. Kaip ir komunizmo atveju, neoliberalizmo griūtis bus globali. Ir tai nebus neskausmingas procesas. Kaip ir komunizmo atveju, neoliberalizmo griūtis gali sukelti savo Jugoslavijas. Ši griūtis neišvengiamai reikš ES (*tokiu pavidalu*, prie kurio ji, regis, sparčiai artėja – neoimperinės kapitalo ir moralinės degradacijos sąjungos) pabaigą. Neoliberalizmo

nusiaubta Lietuva bus mažesnė negu buvo komunizmo žlugimo metu. Ji bus senesnė. Bet svarbiausia – ji neturės tos milžiniškos idealizmo energijos, kurią taip ciniškai išnaudojo neoliberalios Lietuvos oligarchija. O reikės būti šalia Vokietijos, Lenkijos, Rusijos... Tačiau pasilikimas neoliberalizme reiškia žmonijos nužmoginimo globalioje palūkininkų oligarchijoje – popiežiaus Pranciškaus žodžiais tariant, nevaržomo kapitalizmo „tironijoje“ – perspektyvą.

* „Kaip apibūdinti dabartį?“, *Politologija*, 2003, Nr. 3 (31), p. 1-18.